

Андрій БАЙЛО

ТИМЧАСОВИЙ СОЮЗ УГА З ДОБРАРМІЄЮ ТА ЙОГО НАСЛІДКИ

Охарактеризовано зовнішню політику урядів УНР та ЗО УНР, розглянуто передумови укладення та основні умови союзу УГА та Добровольчої армії, визначено наслідки договору для подальшого розгортання національно-визвольної боротьби.

Ключові слова: УГА, Добрармія, А. Денікін, М. Тарнавський.

Восени 1919 р. виснажливі бої Української Галицької Армії (УГА) з Добровольчою та страшна пошесть тифу знищили половину особового складу стрілецтва й привели її на грань катастрофи. “Про трагедію, що стрінула тоді нашу армію, можна, на мою думку, сказати менше чи більше слів, – згадував М. Тарнавський, – але вони ніколи не передадуть і сотой часті того, що уявляла собою дійсність. Бо чотирикутник смерти вмістив у собі стільки трагедій, скільки було в ньому людей ідейних, готових до найбільших посвят для своєї безталанної батьківщини... А їх найбільшою трагедією була та, власне, свідомість, що їхня смерть не причиниться до висвободження батьківщини”¹.

Трагічний поворот у долі УГА та її командувача М. Тарнавського був пов’язаний передусім з появою денікінського фронту. Відзначимо, що ініціатором війни став головнокомандувач Добрармії. Чимало істориків відзначали, що цей крок А. Денікіна – війна проти України – був фатальним, авантюрним і мав наслідком поразку його військ у поході на Москву. Він мав у бойовому строю 99,5 тис. багнетів, 53,8 тис. шабель, 560 гармат і 1700 кулеметів, але розпорошив ці сили, зокрема кинув проти українських армій два потужних корпуси генералів М. Бредова і Я. Слащова. Денікін став на шлях авантюрної політики і стратегії, яка згубила його справу².

Згідно з наказом А. Денікіна 7 жовтня його два армійських корпуси і три кінні дивізії завдали удару на Волині, де розгромили групу військ армії Української Народної Республіки (УНР) на напрямку Христинівка–Брацлав–Жмеринка й потіснили наддніпрянські групи полковника О. Удовиченка і отамана Ю. Тютюнника. Штаб Головного отамана кинув у бої корпуси Галицької армії, причому С. Петлюра особисто просив генерала М. Тарнавського прийти на допомогу своїм військам. Від початку війни галицькі воєначальники, перш за все генерали М. Тарнавський і В. Курманович, вважали її абсолютно безперспективною. Тим більше, що армію у жовтні охопила епідемія тифу, масштаби якої зростали з кожним днем. За звітами головного лікаря УГА полковника А. Бурачинського, у жовтні 1919 р. хвороба вивиривала зі строю дві тисячі вояків щотижня. Тоді ж генерал В. Курманович заявив

С. Петлюрі: фронт не втримається більше двох тижнів й слід вступати в переговори з А. Денікіним³.

Проте С. Петлюра і його штаб продовжували ставити Галицькій армії наступальні завдання. 20 жовтня 1919 р. до М. Тарнавського надійшла директива, яка вимагала вести енергійний наступ проти денікінського угруповання, що загрожувало наступом на Вапнярку і, найголовніше, відновити розірваний зв'язок між Галицькою і Армією УНР. Змушені виконувати наказ Головного отамана галицької частини, здештовані епідемією тифу, несли значні бойові втрати. За цих умов з кожним днем загострювалися відносини військово-політичного проводу Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) із С. Петлюрою. Є. Петрушевич перестав брати участь у нарадах Директорії й спільно з М. Тарнавським вимагав змінити політичний курс соціалістичного уряду І. Мазепи. На сторінках газети "Стрілець" з'явилися статті з гострою критикою С. Петлюри та І. Мазепи. Більше того, наголошував В. Савченко, – "галицькі офіцери і генерали ще від початку війни проти "білих", з кінця 1919-го, саботували накази Петлюри і відмовлялися вести свої частини в наступ. Так, наказ Петлюри про передислокацію під Умань 2-го галицького корпусу не був виконаний своєчасно і наступати довелося без нього... 3-й галицький корпус після перших боїв взагалі покинув позиції". Автор справедливо відзначає, що галицькі старшини обурено зреагували на слідство проти генерала А. Кравса, якого провід УНР звинуватив у здачі Києва і угодах з денікінським командуванням. "У галичан був головний і постійний ненависний ворог – поляки. Проти них вони могли бути піти на союз "з самим чортом"⁴.

Вказані настрої серед вояків Галицької армії у другій половині вересня 1919 р. вже відкрито висловлювалися в армійській газеті "Стрілець", яка друкувала відверті визнання про необхідність миру з Росією. 20 вересня на її шпальтах з'явилася стаття першого голови уряду ЗУНР і К. Левицького під красномовним найменуванням "Куди дорога?" Він закликав до припинення війни і утворення конфедерації України з майбутньою Росією⁵.

Оскільки провід УНР не реагував на заяви командування Галицької армії про неможливість подальших бойових дій проти А. Денікіна у зв'язку з катастрофічним станом армії, генерал М. Тарнавський взяв на себе ініціативу підписання перемир'я з А. Денікіним. Колишній сотник УГА О. Левицький у праці, присвяченій цій проблемі, писав: "Генерал Тарнавський був з крові й кості взірцевим вояком, розважним і цілим серцем своїому народові й своїй армії відданим Вождем. І на його рішення, без огляду на можливі важкі наслідки для його власної особи, вплинуло ніщо інше, як: 1. Безнадійний стан Галицької Армії, стверджений референтами і командами; 2. Переконавання про недалеке заломання Добрармії під ударами повстанців і большевиків; 3. Неясна постава Уряду УНР до Добрармії... 4. Безпідставна а прецінь вперта надія на великодушність і милосердя Антанти та бажання виграти якнайдовше на часі, і врешті; 5. Позаплітні, таємні торги з поляками коштом Галицького Уряду й Галицької Армії"⁶.

25 жовтня 1919 р. М. Тарнавський надіслав до командира 3-го армійського корпусу Добрармії генерал-майора Я. Слашова до Гайсина делегацію у складі: отаман О. Лисняк (голова), сотники О. Левицький і Г. Куріца. Через кілька днів їй вдалося перейти лінію фронту і 1 листопада розпочати переговори. Офіційним приводом

їх було вирішення долі полонених і взаємний обмін. Водночас М. Тарнавський поставив завдання прозондувати точку зору щодо заключення перемир'я та подальшого припинення війни. Денікінський генерал зустрів галичан досить привітно і відзначив, що армію С. Петлюри вважає “за групу повстанців, яка існує лише опираючись на чисельність і організацію сильнішої Галицької армії”. Отже, питання щодо полонених було вирішено без проблем. Тоді О. Лисняк перейшов до головного – запропонував генералові пояснити, на яких умовах Добрармія погодиться на припинення вогню, підписання перемир'я не лише з УГА, а й з Армією УНР, які воюють проти більшовиків. Він виклав основні пропозиції генерала М. Тарнавського: зберегти автономію УГА, не уживати її проти Армії УНР, надати галичанам медичну допомогу і необхідний перепочинок⁷.

У відповідь командувач військами Добрармії Новоросійської області генерал-лейтенант М. Шіллінг запропонував галичанам умови угоди про перемир'я, які в цілому відповідали їх пропозиціям: Галицька армія переходить зі своїми частинами на бік Добрармії; для відпочинку і надання кваліфікованої медичної допомоги хворим на тиф вона передислоковується в тилловий район Гайсин–Балта–Умань ; зберігається автономія, структура, мова, водночас до штабів будуть прикріплені російські офіцери для контролю і допомоги; УГА не буде вживатися проти Армії УНР; впроваджується постійний зв'язок між НКГА і штабом генерала Шіллінга в Одесі; галицькому урядові на чолі з Є. Петрушевичем надається місце резиденції в Одесі та ін.⁸.

Генерал М. Тарнавський та його командири були переконані, що лише таким чином можна врятувати залишки армії та життя близько 20 тис. хворих, які майже повністю залишилися без медичної допомоги. “Петлюрі про свої переговори я не повідомляв. – писав він пізніше, – з таких причини: перше, я надалі уважав себе командантом УГА, згідно з умовою з Петрушевичем, не підчиненим ніякій вищій владі, за винятком диктатора Петрушевича, тому й міг робити се, що мені вдавалося відповідним. Друге, мені були добре відомі давніші зв'язки Петлюри з поляками. Не було сумніву, що Петлюра вжив би всіх сил, щоби наклонити до переходу на польську сторону. А цього саме не хотів ні я, ні ціла наша армія. Не менш добре я знав, як поставиться Петлюра до нашого рішення перейти в крайньому випадку до Денікіна”⁹.

Слід зазначити, що позиції М. Тарнавського і С. Петлюри у проблемі продовження війни з Денікіним були діаметрально протилежними. На нараді в Кам'янці-Подільському 25 жовтня 1919 р. між ними розгорілася гостра дискусія. Командувач Галицької армії заявив: вести подальші бойові дії безглуздо – в бойовому строю армії лише сім тисяч вояків й кидати їх проти Добрармії значить приректи на неминучу загибель. Він повідомив, що його старшини-фронтовики вимагають негайно покінчити з війною й вступити в переговори з Добровольчою або Червоною арміями. Але С. Петлюра відкинув його аргументи й пообіцяв, що найближчими днями через Румунію надійде допомога Антанти¹⁰.

М. Тарнавський тоді ж повідомив Є. Петрушевичу, що у зв'язку з катастрофічною ситуацією у військах, вислав делегацію отамана Лисняка для переговорів з представниками Добрармії й виклав умови перемир'я. Зауважив також, що його

підтримують старшини армії. Глава держави визнав дії командарма обгрунтованими й погодився із ужитими заходами та умовами. Щоб остаточно переконати Є. Петрушевича, який нерідко виявляв нерішучість вирішуючи гострі проблеми, генерал викликав на нараду вищий командний склад. Щоправда, до одностайного рішення тоді не дійшло.

Вже 2 листопада генерал Денікін надіслав у штаб Шіллінга телеграму, як було вказано “генералові Липняку”, в якій командував Добрармії повідомляв: “1. Вітаю рідних нам по крові галичан і радий припиненню братовбивчої війни; 2. Перехід усієї Галицької армії є цілком припустимим при умові певної реорганізації, яка гарантуватиме, що зміна політичного напрямку не загрожуватиме інтересам Російської Армії, та входження певної кількості Російських начальників; 3. Для боротьби з Петлюрою галицькі війська не вживатимуться; 4. За відсутністю території Галицький Уряд припиняє свою діяльність і надходить під покровительство Головного Командування”¹¹.

Відчуваючи недобре, Головний отаман скликав 4 листопада 1919 р. у Жмеринці широку нараду за участю представників обох армій. М. Тарнавський демонстративно відмовився брати в ній участь і доручив представляти УГА старшинам А. Шаманеку, С. Шухевичу, О. Лиснякові, Д. Паліїву і А. Ерле. Більшість присутніх дійшли до висновку, що провадити подальші бойові дії армія нездатна. Полковник А. Шаманек, як начальник штабу УГА, доповів, що проти 15-тисячного угруповання генерала Шіллінга, у складі якого сім тисяч кінноти, Галицька армія має всього 5 тис., а Наддніпряньська – двох тис. вояків¹².

Від імені генерала М. Тарнавського його ад’ютант сотник Д. Паліїв висловив на нараді заяву, в якій змалював важке становище армії і наголошував: “Катастрофа є неминуча, вона залежить виключно і тільки від часу ворожого наступу... Таким чином Галицька армія по тільки жертвах, трудах була би цілкомито погребена... Супроти того НКГА ставить слідуючий наглий внесок: сей час вступити в переговори з Добровольчою армією, щоби привести до завішення оружжа”¹³. Командувач армії все ще сподівався, що С. Петлюра оговтається, а висока нарада за участю членів Директорії, уряду УНР і генералітету прислухається до голосу галичан. Дмитро Паліїв постійно телефонував Тарнавському про хід наради, що частина наддніпрянців, зокрема, генерал В. Сальський, погодилися, а продовження війни з Денікіним є неможливим. Але Головний Отаман відмовився вживати якісь кардинальні заходи щодо виправлення ситуації. Це вивело Тарнавського із себе, й він тут же надіслав телеграму Є. Петрушевичу, в якій попередив, якщо негайно не буде прийнято рішення щодо припинення бойових дій, він бере долю Галицької армії на власну руку й піде на заключення перемир’я з Добрармією самостійно¹⁴.

Безперечно, генерал М. Тарнавський у ті часи пережив трагічний період. Але він глибоко усвідомлював, що долею вирішено саме йому нести відповідальність за життя десятків тисяч галицьких стрільців і старшин, залишків могутньої героїчної армії. Він усвідомлював також, що саме на нього впадуть незаслужені звинувачення і осуд представників влади, далеких від трагічної долі знесиленого галицького стрільцтва боями і страшною епідемією тифу. Треба було мати велику мужність і любов до свого народу, щоб виступити проти Головного о тамана

С. Петлюри і його уряду фактично без підтримки диктатора ЗУНР Є. Петрушевича та галицького уряду.

Отже, М.Тарнавський повторно вислав до генерала Слашова делегацію на чолі з О. Лисняком з уповноваженням підписати договір з Добрармією, який було укладено 6 листопада 1919 р. в Зятьківцях. Його основні пункти відповідали інструкції, яку надав делегації командарм. А саме: “1. Галицька армія у повному складі з тилowymi частинами переходить на бік Добровольчої армії, у підпорядкування командувача військами Новоросійської області; 2. Армія виводиться в тил для відпочинку та отримання медичної допомоги хворим на тиф і не буде вживатися проти Армії УНР; 3. Галицький уряд переходить під опіку Добровольчої армії і переноситься до Одеси; 4. При НКГА впроваджуються представники Добрармії для вирішення всіх питань оперативного, адміністративного та господарського характеру; 5. Протокол вступає в силу з моменту підписання, й УГА повинна виконувати розпорядження Добрармії; 6. Від 6 листопада армія зосереджується в районі Погребище–Липовець; 7. Питання щодо внутрішнього життя Галицької армії та стосунки ЗУНР з іншими державами залишаються до вирішення їх безпосередньо генералом Денікіним; 8. Між НКГА і штабом генерала Шіллінга впроваджується телеграфний зв'язок”. Протокол підписав командувач військами Добрармії Новоросійської області генерал-лейтенант М. Шіллінг¹⁵.

З цим текстом договору з Галицькою армією, 7 листопада 1919 р. делегація від Добрармії прибула у Вінницю – осідок НКГА за підписом генерала М. Тарнавського. Вони сподівалися на ратифікацію договору і мали намір виявити нагальні потреби Галицької армії для надання допомоги. Але виявилось, що командування Галицької армії на чолі з М. Тарнавським усунуте. Новопризначений командувач УГА генерал О. Микитка і його начальник штабу генерал Г. Ціріц зустрілися з головою делегації полковником Саборським. Денікінських офіцерів повідомили: укладений у Зятьківцях договір військово-політичний провід УНР і ЗУНР не визнає. Водночас заявили, що на 8 листопада Є. Петрушевич скликає широку нараду для обговорення ситуації та можливостей перемир'я¹⁶.

Отже, 8 листопада у Деражні відбулася нарада глави ЗУНР з прибулими з Вінниці генералами Микиткою і Ціріцом. Враховуючи ситуацію, яка створилася й була загрозливою для УНР, в Деражню прибули також С. Петлюра, голова уряду І. Мазепа, член Директорії А. Макаренко та командувач Армії УНР генерал В. Сальський. Як згадував О. Левицький, С. Петлюра був страшенно обуреним. Заслухавши повідомлення генерала Ціріца, нарада ухвалила: “1. Арештувати і віддати під воєнний суд ініціаторів й учасників переговорів з Добрармією: генерала М. Тарнавського, полковника А. Шаманека, отаманів А. Ерле і О. Лисняка, сотника О. Левицького; 2. Вести далі переговори з Добрармією генерала Денікіна в імені цілої української армії”¹⁷. Наказ про арештування генерала М. Тарнавського і товаришів, підписаний Головним отаманом Симоном Петлюрою і Диктатором Євгеном Петрушевичем, передано особисто генералам О. Микитці й Г. Ціріцу до виконання.

Як бачимо, це були одні з найтяжчих часів у житті генерала М. Тарнавського. “Легко уявити собі почування, які заволоділи мною. Справді я не сподівався нічого ліпшого для себе від Петлюри, проте не знав, що вияв його “симпатії” буде власне такий. Мене глибоко діткнула кривда, якої я зазнав зовсім незаслужено.

Поминаю вже ту обставину, що згідно з моєю умовою з Петрушевичем, я до тої пори був дійсним і найвищим комендантом армії та міг робити з нею, дбаючи про її добро. Поминаю те, що кожний свій крок від хвилини переходу через Збруч я робив у порозумінні та за згодою з моїм оточенням. Поминаю і те, що останній мій крок був актом розпуки в абсолютній неспроможності зарадити лихові інакшим способом. Але без основне і безправне арештування мене й мого помічника у хвилині, коли з формального становища я не вчинив нічого гідного не лиш кари, але й осудження, було для мене, як то кажуть, громом з ясного неба. Чимало передумав я до часу, коли прийшов черговий наказ, силою якого мене віддали під військовий суд. За той час я звикав помало до тої думки, що жде мене доля Болбачана (колишній командир Запорізького корпусу Армії УНР; полковник Петро Болбачан в результаті наклепів з відомого Петлюри 29 червня 1919 р. був засуджений і розстріляний – *А.Б.*)¹⁸.

У Центральному державному історичному архіві України у Львові виявлено цінний документ – Протокол засідань Польового суду НКГА 13–14 листопада 1919 р. у Вінниці. (У деяких джерелах, зокрема у працях О. Левицького, вказана дата 11–13 листопада). До складу суду увійшли старшини УГА: отаман С. Шухевич (голова), сотник-суддя Ю. Курдіяк, поручник-суддя М. Калимон, четар-суддя В. Шавала і четар П. Микитка. Оборонцями підсудних були отаман Ю. Шепаревич та сотник-суддя С. Шалинський. Крім того, були запрошені військові експерти, санітарний шеф УГА полковник А. Бурачинський, головний інтендант армії сотник І. Цюкан та ін.¹⁹.

Головне звинувачення заключалося в тому, що генерал М. Тарнавський і полковник Шаманек “без позволення і всупереч наказам правительства заключили ганебну змову з ворожою денікінською армією”. Отже Польовий суд перш за все мав з’ясувати всі обставини, які спонукали командування УГА до вказаних дій. Відтак, першим виступив з глибоко аргументованими поясненнями ситуації, яка спричинила прийняти рішення про припинення бойових дій з Добармією сам М. Тарнавський. Насамперед він відкинув усі закиди щодо своєї вини як безпідставні. “Армія була неможлива до бою, – доповідав генерал. – Треба було скінчити. В армії показується чимраз більше брак оружжя, брак амуніції, денно гине чимраз більше людей... Я – як командант армії мав право заключувати перемир’я і входити в зносини з ворогом”. На закид щодо невиконання наказів Головного Отамана продовжувати бойові дії з денікінцями, передислокувати галицькі корпуси, М. Тарнавський пояснив, що здійснити це армія була нездатна внаслідок повної втрати боєздатності та епідемії тифу: “Бригади є тепер нічого іншого, як ідучі шпиталі... мають стани до 200 крісів..., стрільці і старшини висловлюють бажання кінця боротьби”²⁰.

Полковник А. Шаманек доповнив доповідь генерала конкретними даними про стан Галицької армії, який змусив уживати непопулярних, але єдиних заходів для її порятунку. “Боеві стани бригад зійшли до мінімуму, – свідчив він. – Причиною були боротьби і пошести. Бригади 3-го корпусу не мали майже ніякої боєвої сили. 14-та бригада була розбита, 2-га і 8-ма бригади мали по 200 крісів... Шпиталі були переповнені. Хорі тяглися в обозах бригад, так що бригади сталися їдучими шпиталями. Умундирування дуже нещасне, на фронті все ще знаходилося боєвиків, які були босі, зимового убрання зовсім не було...”. Головний лікар полковник

Бурчинський відтворив трагічну ситуацію, яка склалася внаслідок епідемії тифу. 13 тис. хворих старшин і стрільців знаходилися в шпиталях або розміщені в містечках і селах Правобережжя. Більше 6 тис. знаходилися при частинах в обозах часто без будь-якої медичної допомоги. Причому він наголошував, що кількість хворих зростає з кожним днем, а на всю армію є лише 29 лікарів²¹.

Запрошений на засідання суду для пояснень отаман О. Лисняк відзначив, що отримав від командарма завдання зустрітися з представниками Добрармії для вирішення питань щодо полонених та прозвонувати можливість перемир'я. Він підкреслив, що генерал Слащов радо відгукнувся на пропозиції галичан, а Диктатор Є. Петрушевич був інформований про перебіг переговорів з представниками Добрармії і не висловлював заперечень. О. Лисняк наголошував, що генерал Слащов бажав не тимчасового перемир'я, а повного припинення війни, й бої з ними на фронті галичан дійсно припинилися²².

Як свідок, ад'ютант командарма четар Д. Паліїв аргументовано побудував захист генерала М. Тарнавського, пояснив, що його заходи часто узгоджувалися з Є. Петрушевичем, який був інформований про становище в армії і переговори з командуванням Добрармії щодо її порятунку. На запит, чи можна виявити в діях генерала і його прибічників злий намір, Паліїв рішуче відповів: "Виключаю. Генерала Тарнавського знаю тільки як щирого українця, отамана Лисняка вже давно від Українських Січових Стрільців, а полковник Шаманек це людина праці, про якого така думка зовсім недопустима"²³.

Напевно найбільше враження на присутніх склала емоційна промова оборонця командарма сотника-судді Степана Шалинського. Звертаючись до суду, він наголошував, що перед ними є "Найвищий Вождь Галицької Армії, улюблений й обожнюваний своєю армією... що був першим піонером ідеї національного війська, яко командант Січових Стрільців за часів Австрії... стояв на чолі 2-го корпусу і вів завзяту бою о столицю галицької України – Львів... В найкритичніший час нашого Народу, коли Галицька армія задля підлої клевети наших ворогів мусіла опускати Рідний край – Галичину, обнімає над нею начальну команду... І той великий син України, український Гарібальді, що в інших народів покритий ареолою слави був би зайняв місце в Пантеоні безсмертних, був би оспіваний поетами, прославлений піснями і був би став предметом національної легенди, стає перед Тобою, Високий суде". Далі С. Шалинський аргументовано спростував звинувачення. Опираючись на факти, щодо ситуації на денікінському фронті Галицької армії, яка складалася не на її користь: війська Добрармії набагато переважали галичан кількісно і якісно; стану армії та поганого забезпечення її усім необхідним для бойових дій; катастрофічних масштабів епідемії тифу, яка спричинила повну втрату армією боєздатності. Переговори з Добрармією, які рятували Галицьку армію від остаточної загибелі та їх вже перші результати не можна кваліфікувати як зрада батьківщини, оскільки вони не були небезпечними для ЗУНР й не завдавали шкоди державним інтересам в даній ситуації²⁴.

Отже, 13 листопада Польовий суд НКГА оголосив вирок, згідно з яким з генерала М. Тарнавського, полковника А. Шаманека і отамана О. Лисняка знято тяжкі звинувачення в державній зраді, домовленостях з ворогом без узгодження з урядом, які завдавали шкоду УНР, невиконання наказів Головного Отамана. Суд

визнав, що до заходів вказаних осіб спонукала тяжка ситуація на фронті і стан Галицької армії. І все ж суд повністю не виправдав звинувачених. Його вироком всі троє були понижені в посадах²⁵.

Після цього суду генерала М. Тарнавського тепло зустріли стрільці і старшини, які вірили у справедливість і зажадали його повернення на посаду командарма. Але він тимчасово залишився в становищі, яке, за його висловом, “скидалося ні то на відпустку, ні то на усунення з армії”. Щоправда, полковник Шаманек отримав призначення на посаду командира 1-го корпусу.

Між тим, війська генерала Шіллінга від 10 листопада розгорнули наступ, відрізали Галицьку армію від Наддніпрянської та перервали зв'язок з урядом ЗУНР в Кам'янці-Подільському. 12 листопада Головний Отаман наказав генералові Микитці будь-якою ціною утримувати Жмеринку та повідомив, що заключив перемир'я з поляками. Оскільки Галицька армія не збиралася продовжувати бойові дії, Петлюра запитав генерала, чи буде його армія воювати з денікінцями. Проте, на нараді обох українських урядів в Кам'янці-Подільському того дня Є. Петрушевич розкритикував С. Петлюру й навіть запропонував усунути його від керівництва УНР. А 14 листопада Диктатор надіслав телеграму до НКГА, у якій повідомив, що дозволяє вже від його імені продовжувати переговори з командуванням Добрармії. А коли 16 листопада польські війська, згідно з договором з С. Петлюрою наблизилися до Кам'янця, що загрожувало особистій безпеці Є. Петрушевича, він з полковником В. Вишиваним, урядовцями під охороною сотні стрільців перебрався через Дністер до Румунії, а звідти виїхав до Відня²⁶.

Ще 11 листопада НКГА скерувала в Одесу до генерала Шіллінга делегацію на чолі з полковником Ю. Цімерманом, разом з яким виїхала делегація Армії УНР. Але генерал навідріз відмовився вести переговори з наддніпрянцями і погодився на контакти лише з галичанами. Одержавши депешу від Є. Петрушевича, галицька делегація – полковник Ю. Цімерман, сотник Л. Турчин і поручник Г. Давид уклали 17 листопада договір, зміст якого майже не відрізнявся від попереднього, за який було засуджено генерала М. Тарнавського. “Нова команда Галицької Армії зробила дослівно те саме, що започаткував я, та за що мене суджено, – згадував він – заключила з денікінським командуванням договір, на підставі якого УГА перейшла під командування Денікіна. Ані Микитка, ані Диктатор не видумали нічого іншого, не вибрали іншого шляху, бо його взагалі не було”²⁷.

19 листопада у вінницькому готелі “Савой” відбулася ратифікація договору, в якому зазначалося, що Галицька армія, зберігаючи свою автономію, переходить на бік Добрармії. Остання надасть можливість довести чисельний стан частин до 75% штатної шляхом поповнення її галичанами з території інших держав. Призначалися в галицькі частини російські офіцери зв'язку, лікарі та урядовці. Політичні питання та майбутнього Галичини не ставилися. Галицька армія мала розташуватися в районі Козятин–Вінниця–Погребище зі штабом в Умані. Тилові частини передислоковуються в район Христинівка–Ольгополь–Вознесенськ–Миколаїв. УГА уживатися проти Армії УНР не буде. Хворі і поранені вояки приймаються у шпиталі Добрармії, зокрема, в Одесі, й після виздоровлення повертаються у свої частини²⁸.

Більшість військових істориків, учасників тих подій, відзначають, що ставлення Добрармії до галичан було дружнім. Л. Шанковський наголошував, що денікінці

шанували гімн України, національні відзнаки, релігію, українську мову Галицької армії і не втручалися у внутрішні справи українського війська, хіба що з метою надання якоїсь допомоги. “Денікінці поводитися з нами дуже гуманно, – згадував сотник І. Цьокан, – матеріально дуже нам допомогли, під ідейним оглядом, мимо наших противенств, нас не дражили – так, що ми почували себе зовсім свободними... При кінці січня 1920 р. дійшло до того, що денікінський генерал Шіллінг передавав Галицькій Армії всю власть на Правобережній Україні з Одесою включно”²⁹.

В середині грудня 1919 р. командування Добрармії наказало галицьким корпусам передислокуватися в глибокий тил – в район Балти–Херсона–Миколаєва зі штабом УГА в Миколаєві. Ця надзвичайно складна операція лягла на плечі генерала М. Тарнавського, який внаслідок хвороби О. Микитки, 16 грудня вступив у командування Галицькою армією. Наступного дня він підписав наказ по армії, в якому повідомляв, що прийняв командування і закликав особовий склад до витримки у складній ситуації та гідно виконувати свої службові обов’язки. Водночас чекає повної довіри до нього і заходів, які будуть ужиті виключно в інтересах Галицької армії і батьківщини.

Слід зазначити, що у грудні 1919 р. Червона армія на Україні суттєво потіснила війська Добрармії, які відступали у бік Одеси. Невдовзі вони стали загрожувати частинам Галицької армії, оскільки їх передислокація на південь здійснювалася внаслідок об’єктивних причин повільно. Перед генералом Тарнавським знову постала складна проблема порятунку Галицької армії³⁰.

Підсумовуючи цей період в історії українських національно-визвольних змагань та участь у них Галицької армії, Л. Шанковський наголошував: “Перемир’я УГА з Добрармією Денікіна закінчило воєнну історію УГА. Хоча сама Армія існувала ще 5 місяців після перемир’я – вона вже не вела ніякої збройної боротьби проти ворогів України. Листопадова катастрофа об’єднаної української армії в 1919 р. не була наслідком якихось надзвичайних воєнних перемог над нею Червоної армії чи теж Добрармії генерала Денікіна, і вона не була теж наслідком “чорної зради” галичан, як це навіть сьогодні дехто пробує пояснити. Вона була наслідком жакливого епідемії всіх трьох родів тифу, і ця трагедія, мабуть, штучно поширеного в нашій Армії тифу при повному небажанні по стороннього світу подати допомогу хворим, була головною причиною катастрофи української визвольної боротьби”³¹. І з цим висновком важко не погодитися. Різновекторність зовнішньої політики керівників УНР і ЗОУНР спричинила до неузгодженості дій і їхніх армій, а відтак поразки Української революції.

¹ Тарнавський М. Спогади. – Львів, 1992. – С. 103.

² Какурин Н. Е. Как сражалась революция. В 2-х т. – Т. 2. 1919–1920. – Москва, 1990. – С. 295.

³ Мишуга Л. Похід українських військ на Київ (Серпень 1919). – Відень, 1920. – С. 132.

⁴ Савченко В. А. Симон Петлюра. – Харьков, 2006. – С. 318–319.

⁵ Левицький К. Куди дорога? // Стрілець. – 1919. – 20 вересня.

⁶ Левицький О. Військовий договір Української Галицької Армії з Добрармією ген. Денікіна // Українська Галицька Армія (Матеріали до історії). – Вінніпег, 1958. – Т. 1. – С. 493.

⁷ Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. – Львів, 1995. – С. 261.

⁸ Левицький О. Військовий договір Української Галицької Армії з Добрармією ген. Денікіна // Українська Галицька Армія (Матеріали до історії). – Т. 1. – С. 499.

- ⁹ *Тарнавський М.* Спогади... – С. 106.
- ¹⁰ Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ). – Ф. 6. – Оп. 1. – Спр. 36. – Арк. 89–95.
- ¹¹ Центральний державний історичний архів України у Львові (ЦДІАУЛ). – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 149. – Арк. 37, 46.
- ¹² *Левицький О.* Військовий договір Української Галицької Армії з Добрармією ген. Денікіна // Українська Галицька Армія (Матеріали до історії). Т. 1. – С. 127.
- ¹³ Денник Начальної Команди Галицької Армії. – Нью-Йорк, 1974. – С. 102.
- ¹⁴ *Кох Г.* Договір з Денікіним. Причинки до трагедії УГА на Великій Україні. – Львів, 1930. – С. 14–15.
- ¹⁵ Гражданская война на Украине, 1918–1920. В 3-х т. Т. 2. Борьба против деникинщины и петлюровщины на Украине. Май 1919 – февраль 1920. – Киев, 1967. – С. 470–471.
- ¹⁶ *Шанковський Л.* Генерал Мирон Тарнавський і договір УГА з Добрармією генерала Денікіна // Процес генерала Мирона Тарнавського в 1919 р. – Вінніпег, 1974. – С. 6.
- ¹⁷ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВОВУ). – Ф. 2188. – Оп. 1. – Спр. 60. – Арк. 165–166.
- ¹⁸ *Тарнавський М.* Спогади. – С. 109.
- ¹⁹ ЦДІАУЛ. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 149. – Арк. 8.
- ²⁰ Там само. – Арк. 1–2.
- ²¹ Там само. – Арк. 3–8.
- ²² Процес генерала Мирона Тарнавського в 1919 р. – Вінніпег, 1976. – С. 34–36.
- ²³ Российский государственный военный архив (Москва). – Ф. 102. – Оп. 1. – Спр. 57. – Арк. 40–56.
- ²⁴ Процес генерала Мирона Тарнавського в 1919 р. – Вінніпег, 1976. – С. 58–62.
- ²⁵ ЦДІАУЛ. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 149. – Арк. 77–79.
- ²⁶ Денник Начальної Команди Галицької Армії. – Нью-Йорк, 1974. – С. 115–116.
- ²⁷ *Тарнавський М.* Спогади. – С. 111.
- ²⁸ ЦДІАУЛ. – Ф. 309. – Оп. 2. – Спр. 11. – Арк. 161–164.
- ²⁹ Цюкан І. УГА між Добрармією і Червоною Армією // Українська Галицька Армія (Матеріали до історії). – Т. 2. – С. 210.
- ³⁰ Див.: *Паліїв Д.* Генерал Мирон Тарнавський // Літопис Червоної Калини. – 1938. – Ч. 9; *Паліїв Д.* За генералами. Жмут спогадів // Календар Червоної Калини на 1935 р. – Львів, 1934; *Тарнавський М.* Спогади. – Львів, 1992; Генерал-четар Мирон Тарнавський (Біографічний нарис) // Український прапор. – 1919; Генерал-четар Мирон Тарнавський // Життєписи українських вождів. Галицька армія. – Кам'янець, 1919.
- ³¹ *Шанковський Л.* До останнього віддиху // Вісті комбатанта. – 1989. – № 3. – С. 36.

Andrii Bailo. THE TEMPORARY AGREEMENT OF THE UKRAINIAN GALICIAN ARMY WITH THE VOLUNTEER ARMY AND ITS CONSEQUENCES

The article analyzes foreign policy of the UNR and the ZO UNR governments and explores circumstances under which the agreement between the UGA and the Volunteer Army was signed. It analyzes the text of the agreement and scrutinizes its consequences for the Ukrainian national liberation struggle.

Key words: *the Ukrainian Galician Army, the Volunteer Army, Anton Denikin, Maksym Tarnavs'kyi.*